

ELIEL ASPELIN-HAAPKYLÄ

**SUOMALAISEN
TAITEEN HISTORIA
PÄÄPIIRTEISSÄÄN**

Eiel Aspelin-Haapkylä

**Suomalaisen taiteen
historia pääpiirteissään**

«Public Domain»

Aspelin-Haapkylä E.

Suomalaisen taiteen historia pääpiirteissään / E. Aspelin-Haapkylä —
«Public Domain»,

Содержание

ENSIMÄINEN LUKU	8
Конец ознакомительного фрагмента.	20

Eliel Aspelin-Haapkylä

Suomalaisen taiteen historia pääpiirteissään

Lukijalle

Koska tämä ensimmäinen yritys yhdessä jaksossa esittää suomalaisen taiteen historia on kirjoitettu liitteeksi W. Lübken Taiteen Historian suomennokseen, on aineen järjestely toimitettu pääteoksen mukaisesti, mutta määrätessään, mitkä taiteelliset ilmiöt ja taiteen harjoittajat otat mainittavat, mitkä ei, tekijä luonnollisesti ei ole voinut noudattaa pääteoksessa käytettyä mittakaavaa. Kertomus olisi näet supistunut kovin mitättömäksi, jollei hän olisi muusta välittänyt kuin semmoisesta, jolla on merkitystä yleisessäkin taiteen historiassa. Tekijä on sen tähden pitänyt oikeampana yksinomaisesti ajatella mitä meidän oloissamme voi olla huomattavaa, ajatella suomalaista lukijaa, jonka mielenkiintoa yleiseltä kannalta vähäarvoisenkin seikka herättää sen vuoksi, että se on omaa, kuvaa oman maan ja oman kansan entisiä sivistyskausia. Samasta syystä on myös kertomus ulotettu melkein nykyhetkeen.

Puhumatta historiallisista julkaisemista ja sanomista, jotka sisältävät hajanaisia tietoja, on Suomen taidetta ja taideoloja tätä ennen käsitelty seuraavissa teoksissa: *Emil Nervander, Kirkollisesta taiteesta Suomessa keskiaikana*, I-II, Helsingissä 1887-88. Tämä pieni, mutta ansiokas, kansanvalistusseuran julkaisema, kuvilla varustettu kirja on ainoa nimenomaan keskiajan taidetta koskeva teos. Sekä keski- että uudempaan aikaan kuuluvia tietoja tapaa *R. Hausenin* julkaisemassa kahdessa kuvallisessa vihossa: *Anteckningar under en antiqvarisk forskningsresa* (I-II), Helsingfors 1872 ja 1873, ja *Eliel Aspelinin* kirjoituksessa: *Kertomus Rauman, Lapin ja Eurajoen kirkoista* (Tiedeseuran "Bidrag tili kannedom af Finlands natur och folk", 33:s vihko, Helsingissä 1880). Uudempaa ja uusinta aikaa koskevat seuraavat julkaisemat: (*B. O. Schauman*), *Fotografien af Finska målares taflor jemte en kort text*, 3 vihkoa, Helsingfors 1862, 64, 65; *C. G. Estlander, De bildande konsternas historia*, Stockholm 1867 (10 viimeistä sivua on tässä kirjassa omistettu Suomen taiteelle); *B. O. Schauman, K. E. Jansson's minne, fotografi-album jemte text*, Helsingfors 1880; *Rafael Hertzberg, Finska konstnärer, första samlingen*, Helsingfors 1888; *J. R. Aspelin, Muistoonpanoja taiteilijoista Suomessa ennen aikaan* (Hist. Arkisto VIII, Helsingissä 1884); *Eliel Aspelin, Johannes Takanen, elämä ja teokset*, Köpenhaminassa 1888; *Eliel Aspelin, Werner Holmberg, elämä ja teokset*, Helsingissä 1890. Sitä paitsi sisältää Suomen Historiallisen Seuran toimittama *Biografinen Nimikirja*, Helsingissä 1870, ja *Lisäviikko*, 1880, useimpain suomalaisten taiteilijain elämäkerrat, joista hra *B. O. Schauman* on suurimman osan joko kirjoittanut taikka antaen tietoja rikkaista muistoonpanoistaan täydentänyt. – Lopuksi mainittakoon *S. Muinaismuistoyhdistyksen* omistamat, julkaisemattomat runsaat piirustuskokoelmat ja muistoonpanot vuosina 1871, 1874, 1885 ja 1887 toimeenpannulta *taidehistoriallisilta tutkimusretkiltä*. Ennenkuin yhdistys kaksikymmentä vuotta sitten ryhtyi näihin tutkimuksiin, ei liene kukaan aavistanut meillä voitavan ajatella Suomen kansan koko historiallista aikaa käsittävää "taiteen historiaa". Nämä tutkimukset ovat nimittäin tehneet tämän kirjoituksen kokoonpanon mahdolliseksi, ja niiden jatkaminen tulee varmaan suuresti kartuttamaan erityistietojen määrää ja epäilemättä paikoittain niitä oikaisemaankin, vaikka luultavasti esityksen pääpiirteet jäävätkin muuttumatta.

Useista yksityisistä tiedoista ja neuvoista ovat herrat *B. O. Schauman, J. O. I. Rancken, Emil Nervander* ja veljeni *J. R. Aspelin* tässä kiittämällä mainittavat.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, jonka tilauksesta tämä kirjanen on syntynyt, on myöntänyt sen varustamisen lukuisilla kuvilla, joita paitsi taidehistoriallinen esitys meidän aikana tuskin voikaan ilmestyä. Jos niihin nähden joku johdonmukaisuuden puute on huomattavissa, niin tulee se siitä, että osa kuvia oli valmiina saatavana. Siten ovat n: ris 1, 4, 5, 10, 20 ja 35 lainatut O. Monteliuksen

y.m. toimittamasta Sveriges historia ja n: ris 7, 9-11, 14 Emil Nervanderin jo mainitusta teoksesta Keskiajan taiteesta; kaikki muut ovat uusia joko täällä tai Berlinissä leikattuja enimmältään hra D. Nyblinin tekemäin valokuvain mukaan. M. Toppeliuksen maalauksen Haukiputaan kirkosta on maisteri A. K. Helaakoski valokuvannut.

Helsingissä, Marraskuulla 1891.

Tekijä.

Johdanto

Maa ja ilmanala semmoiset kuin Suomelle suodut eivät ole kuvaamataiteelle edullisia. Täällä, missä talven hämärä ja pimeys vallitsee enimmän osan vuotta, ja lyhyellä kesäajallakin, jolloin päivä näyttää ijäksi karkottaneen yön, ilma harvoin on oikein selkeä, oikein läpikuultava, ei silmä samalla tavoin totu tarkkaamaan esineiden muotoa kuin etelämaissa. Kansan havaintokyky kääntyy semmoisessa maassa enemmän tutkimaan ilmiöiden sisällistä kuin ulkopuolta, ja jos sillä on luonnollinen taipumus taiteelliseen tuotantoon, niin on runous sille lähempänä kuin ne taiteet, joissa muoto, ääriivain tarkkuus ja soinnukkaisuus ovat pääasiana. Kun tämän lisäksi tulee, että maassa tuskin nimeksikään on tarjona luonnollista ainesta, hiekkakiveä tai marmoria, jota kuvaamataide kysyy, sekä että tähdellisimpäin elämäntarpeidenkin hankinta jo vaatii lakkaamatonta työtä ja ponnistusta samalla kuin valtiollinen riippuvaisuus on nykyiseen aikakauteen saakka estänyt kansallistunnon kehittymistä, niin on selvää, että sen synty olisi ollut myöhäistä myöhäisempi, ellei ulkoapäin tuleva vaikutus olisi ilmaantunut. Todellisuudessa tuli kansamme sangen varhain tällaisen vaikutuksen alaiseksi, mutta siitä huolimatta että taiteellinen toimi ajoittain – eritoten keskiajan viimeisellä vuosisadalla – oli verraten vilkaskin, ei taide sittenkään ottanut juurtuakseen. Vasta tällä vuosisadalla, jolloin Suomen kansa valtiollisesti itsenäisempään asemaan jouduttuansa vähitellen on alkanut kaikilla sivistyselämän aloilla pitää huolta kansallisesta omatakeisuudestaan, on taiteenkin viljely vakaantunut. On näet ruvettu oivaltamaan ja harrastamaan suomalaista taidetta, taidetta, joka olisi kansan hengen kantama ja siinä asuvan ihanuuden tarpeen tyydyttäjä. Niihin olosuhteihin nähden, joissa kansamme on elänyt, ei siis ole laisinkaan outoa, vaan niihin syvästi perustettua, että suomalaisen taiteen historia on niin köyhäksi ja vaatimattomaksi muodostunut kuin nähdään seuraavasta yleispiirteisestä kertomuksesta.

Jos luomme katseemme yhtä kauas menneisyyteen kuin sen kirjan tekijä, johonka nämät lehdet liitetään, niin on ensiksi huomaaminen, että meidän maan kaikissa osissa on runsaasti löydetty kivi- ja työkaluja, niin monenmuotoisia ja sirotekoisia, että ne vetävät vertoja missä muualla tahansa tavattuihin. Jopa nähdään niiden joukossa semmoisiakin, jotka viittovat varsinaiseen kuvaamishaluun. Itä-Suomesta on näet talteen saatu omituisia, elävänpäillä koristettuja astaloita ja kiviä, joihin on veistetty arvattavasti epäjumalan kuvaa tavoitteleva kasvojen haamu.¹ Näissä harvinaisissa ilmiöissä luulee muinaistutkimus näkevänsä vaikutusta permalaisen pronssikauden teoksista. Mitä *pronssikauden ja varhemman rautakauden* tuotteita on maamme povesta poimittu, ovat ne joko suorastaan skandinavilaisia taikka skandinavilaisen vaikutuksen alla syntyneitä, niin ettei niissä ole havaittavana itsenäisiä suomalaisia muotoja tai koriste-aiheita. Tämä seikka muiden muassa todistaneekin, ettei senaikuiset Suomen asukkaat olleet enemmän suomalaisia kuin tietävästi kivi- ja pronssikaudenkaan. Sitä vastoin on *myöhemmän rautakauden* löytöjen suomalaisuus epäilemätön. Ne edustavat sitä sivistyksen kantaa, jolle suomalaiset olivat saapuneet pakanuuden loppuaikoina, ja joka myös kuvastuu kansanrunoudessamme. Valitettavasti emme uskalla historian arvoisina pitää runojemme sisältämiä viittauksia korkeampaan taiteelliseen tuotantoon; kertomukset elävään kuvilla koristetuista aseista samoin kuin Ilmarisen kultaneidosta lienevät arvattavasti joko myöhempiä lisää

---

¹ J. R. Aspelin, Suomen asukkaat pakanuuden aikana, Helsingissä 1885. sisältää tietoja ja kuvia näistä ja kohta alempana mainituista muinaisesineistä.

tai muualta saatuja. Täysin luotettavia tietoja antavat meille yksistään hautalöydöt. Niihin perustetun tutkimuksen tulokset tosin eivät vielä ole aivan runsaita, mutta kumminkin siksi riittäviä, että tiedämme esi-isäimme silloin harjoittaneen teollisuutta, jonka tuotteilta vaadittiin ei ainoastaan yksinkertaista tarpeen, vaan myöskin alkavan kauneudenaistin tyydyttämistä. Siten on tavattu somasti koristettuja keihäitä, miekkoja, vaskihelaisilla varsilla ja tupeilla varustettuja puukkoja, kaula- ja rannerenkaita, monenmuotoisia solkia, sormuksia y.m. Näissä esineissä esiintyvät koristeaiheet ovat joko suora- tahi suikeroviivaisia taikka myöskin eläinmailmasta otettuja. Viime mainittu aiheryhmä, johon kuuluvat koristuksissa nähtävät hanhenhaamut, linnun- ja hevosenpäät sekä ratsastajan kuvat, lienee samoin kuin yhdenlaiset kivikauden muodotkin paremmin idästä päin kotoisin, suikeroviivaiset koristeet jälleen ovat epäilemättä germanilaista alkuperää, vaikka niitä kyllä on itsenäisesti ja huomattavalla taidolla käytetty uusiin tarpeisiin (esim. puukon tupprien koristamiseksi); ensin mainittu aiheryhmä näyttää sitä vastoin olevan Suomen suvun alkuperäisintä omaisuutta. Suoraviivaisia koristeita, vinkkuraviivoja, kolmikulmikkaita y.m. tavataan muutoin vähemmän metalliteoksissa kuin haudoista saaduissa kangasnäytteissä; niiden kuosit ovat aivan säännöllisesti suoraviivaisia. Ja juuri näitä suoraviivaisia kuosia ovat suomalaiset ja suomensukuiset kansat ei ainoastaan yhä edelleen säilyttäneet, vaan myöskin ihmeteltävällä kekseliäisyydellä kutomis- ja ompelutaidon alalla kehittäneet. Vieraatkin tutkijat myöntävät slavilaisten Venäjällä anastaneen runsaan osan tätä suomalaisten kuosien rikkautta,² ja kun kansatieteellinen tutkimus nykyaikana on alkanut niitä kerätä, niin on huomattu, että ainakin tällä, totta kyllä varsinaisen taiteen syrjässä olevalla teollisuuden alalla Suomen suku on osottanut jossakin määrin kansanrunoutemme viljavuuteen verrattavaa muoto- ja väriaistin virkeyttä. Sen sijaan näyttää kansamme vähitellen jättäneen siksensä nuo ennen mainitut ulkoapäin saadut koristeaiheet sekä myöskin olleen kehittämättä niitä kristillisen taiteen koristeaiheita (ristiä, apilanlehtiä y.m.), joita niinkään havaitaan myöhemmän rautakauden löydöissä. Kun kristillinen taide varsinaisesti muutti maahan, tuli se muodoltaan kokonaan kirkollisena eikä siis kansan maallisiin tarpeisiin otollisena.

---

² Vrt. W. Stassow, *L'ornement national russe*. Pietarissa 1872.

ENSIMÄINEN LUKU

Keskiaika,

Kristinuskon muassa tuli länsimainen taide Suomeen, ja koko katolisen ajan, jonka loppuun historiassamme keskiaikakin luetaan, pysyi se miltei yksinomaisesti kirkon palveluksessa. Tosin oli taiteen kirkollisuus muuallakin yleisenä sääntönä; mutta maamme viljelemättömyys ja asukasten köyhyys teki sen täällä luonnollisemmaksi kuin muualla. Ainoastaan kirkolla oli se todellinen tarve, ne varat ja toimintaneuvot, joita taiteelliset yritykset edellyttävät. Yksistään sen ja sen miesten ansioksi on siis luettava, että meillä arvokasta ja maan oloihin nähden odottamatontakin aikaan saatiin. Ymmärrettävää on toiselta puolen, ettei kirkollinen taide Suomessa voinut saada mitään kansallista vivahdusta, vaan oli se kokonaan mahtavampien olomuotojen kajahdusta. Tässä kohden on ainoastaan se seikka muistoon pantava, että taiteellisellakin alalla johtavain kirkollisten vallanpitäjain joukossa jo varhain ilmaantui kotimaisia miehiä.

1. Rakennustaide.

Kun Henrik piispa tuli Suomeen uutta uskoa saarnaamaan, oli *romanilainen* tyyli vielä vallalla länsi- ja pohjoismaissa. Siitä päättäen voisi luulla meillä olevan kirkkoja, joidenka muodot olisivat tämän tyylin mukaisia. Mutta todellisuudessa ei ole ainoatakaan sentapaista rakennusta säilynyt, jollei lukuun oteta *Lemböten* kappelin raunioita Ahvenanmaan Lemlannissa, jonka pienen suorakulmisen rakennuksen pyörökaariakknat viittaavat niin aikaiseen syntyyn. Luultavasti olivat ensimmäiset saarnahuoneet. Enimmiten halpoja, aikoja sitten hävinneitä puisia rakennuksia, sillä tiedämme, että ruotsalainen valloitus alussa hitaasti levisi ja vahvistui. Selvien historiallisten tietojen mukaan rakennettiin vanhimmat kivikirkkomme yleensä vasta 1200-luvulla ja on siis tosiasiana pidettävä, että välitystyyli romanilaisen ja gootilaisen taidetavan välillä väikkyvine muotoineen niissä esiintyi, vaikkei rakennusten nykyinen asu sitä aina ehdottomasti todistakaan. Keskiaikaiset kirkkomme ovat näet olleet niin monen muutos- ja uudistustoimen alaisina, ettei ainoakaan ole ihan alkuperäisenä säilynyt. Tämä seikka on yksi syy siihen, ettei ole mahdollista aivan tarkoin ryhmitellä niitä tyylin mukaan; toinen syy on rakennusten yleinen yksinkertaisuus, kolmas vihdoin se, että välityskauden muotoja (esim. pyörökaarisia porttaaleja) tavataan myöhäisissäkin, muuten selvästi gootilaisissa kirkoissa. Jos välitystyylin sanotaan paikoittain Pohjois-Saksassa ulottuvan 14: nen vuosisadan loppuun asti, niin voi meillä väittää, ettei sen traditsioit koskaan tykkänään hävinneet gootilaisuuden tieltä. Seuraava esitys puheena olevien rakennusten suunnitelmasta ja yleisluonteesta tarkoittaa siis kaikkia yhteensä.

Koska rakennustoimi tähän aikaan ylimalkaan oli hengellisten asiana, niin voimme päättää Suomenkin varhempain kirkonrakentajain olleen samaa säätyä ja varmaankin ruotsalaisia sukuperältään. Tämä selittää miksi vanhimmat kirkkomme lähinnä muistuttavat Uplannin ja etenkin Roslagenin vaatimattomia maalaiskirkkoja. Että aikaa voittaen suomalaiset itekin pystyivät rakennusmestareiksi, todistaa tiedot erittäin oppineeksi ja taitavaksi kiitetystä *Josephus* munkista, joka ollen Suomesta kotoisin rakensi useita kirkkoja Ruotsin Medelpadissa katolisen ajan loppupuolella. Tähän saakka ei ole kuitenkaan yhdenkään keskiaikaisen suomalaisen kirkon rakentaja nimeltä tunnettu. Eikä niissä myöskään ilmaannu suurempaa vaihtelevaisuutta, joka saattaisi ajattelemaan erityisiä itsenäisemmin kehittyneitä taiteilijoita. Suunnitelmaltaan ovat kirkot enimmiten kolmi- taikka yksilaivaisia, ani harvoin kahteen laivaan jaettuja. Rakennuksen pääosa on säännöllisesti isompi tahi pienempi suorakulmio. Apsidia ei tiettävästi nykyään ole yhdessäkään kirkossa nähtävänä, vaan on suoraviivaisesti päättyvä kuori leveydeltään ja korkeudeltaan muuttumaton pitkähuoneen jatko – siis sanalla sanoen sen itäisin osa eikä muuta. Harvat poikkeukset tästä säännöstä mainitaan alempana. Lännen puolella on suunnitelma paikoittain siten laajennettu, että tornirakennus on kirkkoon yhdistetty. Yksilaivaisissa kirkoissa on torni tavan mukaan pitkähuonetta vähän kapeampi ja sen alin kerros kirkkoon päin avoinna; kolmilaivaisissa rakennuksissa on jälleen

torni keskilaivaa hiukan leveämpi. Kaikkein yleisintä on kumminkin, että kellokastari seisoo ihan erikseen, lähellä kirkkoa. Missä torni on rakennettu yhteen kirkon kanssa, nousee sen kivestä tehty alaosa verraten harvoin tämän ulkokattoa korkeammalle, tavallisemmin eivät sen seinät ole kirkonseiniä korkeammat. Ylin osa huippuineen on näet puusta taikka on joskus torninkatto vaan kirkonkaton jatkona, joten ainoastaan ovelliset äänireiät kellojen kohdalla ilmaisevat tämän rakennuksen-osan erityisen tarkoituksen. Vihdoin kuuluu kirkkorakennustemme suunnitelmaan kaksi säännöllisesti tavattavaa lisärakennusta, nimittäin pohjoispuolella, kuorin kohdalla tahi vähän lännempänä, sakaristo, ja eteläpuolella, noin kolmas osa kirkon pituutta länsipäädystä luettuna, – asehuone – eli etehinen (johon kirkkomiehet sisään mennessään laskivat aseensa) porttaalin edessä. Joskus ovat nämä lisärakennukset kuitenkin asetetut melkein vastakkain ja muistuttavat silloin tavallaan poikkilaivaa, jota muutoin ei yhdessäkään kirkossa ole olemassa. Näistä sivuosista on nähtävästi sakaristo usein samanikäinen kuin kirkko itse, jopa tarinoidaan useasta, että se on kirkkoa vanhempikin; mutta asehuone on monesti myöhemmin rakennettu. Paikoittain lienevät molemmat myöhään rakennetut, sillä ainakin Sund'in ikivanhaan kirkkoon nähden on historiallisesti todistettu, että sekä sakaristo että asehuone ovat 1600-luvulta, jota ennen ei kumpaakaan löytynyt. Mitä laivojen keskinäiseen suhteeseen tulee, on keskimäinen melkein säännöllisesti sivulaivoja leveämpi ja usein myöskin vähän korkeampi; mutta ulkopuolella nousee jyrkkä ja korkea paanutettu katto yhteisenä koko kirkolle, suoden sille omituisen, tyypillisen näön. Rakennukset ovat siis n.s. suojamakirkkoja;³ ainoastaan Turun tuomiokirkko on basilikamainen rakennus, jossa keskilaiva kohoaa niin korkealle, että sen seinissä on ikkunat, joista valo virtaa kirkkoon.

Sama yksinkertaisuus ja jäsentelyn puute, joka, niinkuin edellisestä nähdään, on sääntönä kirkon yleiseen suunnitelmaan nähden, huomataan niin ikään rakennuksen erityisosissa. Harmaa kivi, jota rakentajat käyttivät – harvemmin kalliosta lohkaistuna ja suorasärmäiseksi hakattuna kuin semmoisena minä se saatiin kivimäistämme – , ei mukautunut muuta kuin (noin 4,5-6,5 jlk.) paksuiksi ja suorakulmaisiksi (korkeudeltaan noin 20-25 jlk.), kokonaan koruttomiksi seiniksi. Tiiliä käytettiin ylimalkaan vaan korkeiden päätykolmioiden yläpuoliin, jotka milt'ei aina koristettiin risteillä, akkuna- ynnä muilla suora- tahi pyöreämuotoisilla syvennyksillä, sekä ovi- ja akkunaläpien kaarroksiin, ilman että tämän rakennusaineen suurempi taipuvaisuus olisi mainittavasti saattanut hienomprien muotojen etsintään. Ainoastaan Turun tuomiokirkko ja Hattulan vanha kirkko ovat kauttaaltaan tiilirakennuksia. Ulkoa (Gottlannista) tuotua kalkkikiveä on vaan aniharvoin porttaaleihin ja lattioihin käytetty. Näin ollen ei voi oudoksua, että ne pilarit, jotka erottavat laivat toisistaan ja kannattavat holveja ovat melkein yhtä törkeätekoiset kuin seinien ulkopuolella nähtävät tukipilarit. Aivan yleisesti ovat näet pilarit paksuja nelikulmaisia muuripätkiä ilman jalustaa ja ilman kapiteelia. Näihin yhtyvät vyökaaret ja holviruoteet ihan välittömästi, niin vanhemmissa kirkoissa, joissa holvien raskas mataluus viittaa välitystyylin aikaan ja niinpä usein myöhemmissäkin, joissa kaarrokset nousevat jyrkemmin ja keveämmin ja holviruoteiden lukuisuus tekee välittävään jäsenten puutteen vielä tuntuvammaksi. Jälkimäisissä, gootilaisissa rakennuksissa ilmaantuu kuitenkin monesti vähän kehittyneempi muotoaisti. Nelikulmaisten pilarien sijassa nähdään joskus kahdeksankulmaisia, ja kaaret ja holviruoteet ovat huolellisemmin ja somemmin muodostetut, ja niiden yhtyminen kantaviin osihin on olkakivillä välitetty. Hyvin yleisesti ovat keskilaivan holvit tähdenmuotoisia tahi joskus vielä rikkaampijakoisiakin, jota vastoin ristiholvit ovat tavallisia kapeimmissa sivulaivoissa sekä sakaristossa ja asehuoneessa. Viime mainituissa rakennuksen-osissa tapaa jolloin kulloin tynnyriholvinkin. Usein lienevät holvit kirkkoa myöhemmät; on näet luultavaa, että monessa aluksi oli laudoista tehty katto, joka vasta aikaa voittaen ja varojen karttuessa sai väistyä tiiliholvien tieltä. Semmoinen on tietävästi kehitys ollut Ruotsissa, ja meillä on ainakin ollut niin laita Taivassalon kirkossa, jossa holvit nyt lepäävät pilareilla ja pilastereilla, mutta jossa alkuansa on ollut nykyisiä pilastereita korkeampi, keskikohdalta tynnyriholvinmuotoinen

³ Vrt. W. Lübke, Taiteen historia. I. s. 353.

puinen katto. Koska muutamissa muissakin kirkoissa holvit samalla tavoin paitse pilareihin nojaavat pilastereihin eikä itse seiniin, niin on täysi syy mainittuun olettamukseen. Paikoittain on vanhoissa kirkkoissamme vieläkin puinen katto, tavan mukaan tynnyriholvin muotoon laudoista kokoonpantu. Syynä siihen, että porttaalit ja akkunatkin tarjoavat niin vähän vaihtelevia tyyliämuotoja ei ole ainoastaan niidenkin osien yleinen yksinkertaisuus, vaan vielä enemmän se seikka, että niitä – etenkin jälkimäisiä – on säännöllisesti myöhemmin laajennettu. Sisäänkäytäviä on oikeastaan kaksi, toinen länsipäädyssä, toinen eteläpuolella, jonka lisäksi muutamain paikoin tulee kolmas, pienempi – papin ovi – myöskin eteläseinässä kuorin rajalla. Porttaalein ainoa tavallinen koristus on siinä, että aukon syrjät kaarroskineen ovat suorakulma-asteilla profiloituneet; harvemmin ovat asteet pyörösaunanmuotoisia, taikka vaihtelevat pyörösaavat ja suorakulmat keskenään. Itse kaarros on niinkuin jo ylempänä huomautettiin usein myöhäisissäkin gootilaisissa rakennuksissa kokonaan tahi melkein pyörömuotoinen. Alkuansa näyttää pohjoinen seinä säännöllisesti olleen akkunaton, itäpäädyssä oli yksi suurempi akkuna, joka joskus oli jaettu kahteen tai kolmeenkin osastoon, eteläseinässä pari kolme pienempää, ja länsipäädyssä tavan mukaan yksi, joskus ympyräinen, harvemmin kaksi rinnakkain asetettua akkunaa porttaalin yläpuolella; mutta uskonpuhdistuksen jälkeen, jolloin seurakuntakin ottaessaan osaa jumalanpalvelukseen tarvitsi enempiä valoa, avattiin seinissä uusia akkunoita ja entiset laajennettiin, tietysti rakennuksen tyylistä huolta pitämättä. Tämä on vaikuttanut että nykyään verraten harvoin tavataan pyörö- tahi suippokaarisia akkunoita, jotka ovat alkuperäisiä. Ne taasen, jotka ovat vanhoja, ovat säännön mukaan yksinkertaisia ja koruttomia. Arvattavasti on isoimmista kirkoissamme löytynyt läpikorustollakin varustettuja akkunoita, mutta nykyään ovat ne melkein sukupuuttoon hävinneet.

Huolimatta arkkitehtuurin yksinkertaisuudesta ei vanhoilta kirkoiltamme puutu mieltä ylentävää vaikutusvoimaa. Se perustuu rakennusten melkoiseen kokoon ja useinkin somihin suhteisiin. Kirkot ovat näet ylimalkaan isoja tiheämmin asuttujen maiden maalaiskirkkoihin verrattuna. Semmoissa seuduissa, niin esim. Ruotsin Uplannissa, on näet kirkkoja paljon enemmän kuin meillä ja arvattavasti sen tähden ei niitä ole suuriksi suunniteltu.

* * * * *

Yksityisistä rakennuksista puhuaksemme on *Turun* tuomiokirkko ennen muita mainittava. Se perustettiin jo 1200-luvun keskivaiheilla, vaikka se vasta v. 1300 juhlallisesti vihittiin virkaansa ja pyhitettiin Neitsyt Maarialle ja p. Henrikille, jonka jälkimäisen pyhät jäännökset s.v. muutettiin sinne Nousiaisten kirkosta. Kirkko oli alkuansa melkoista pienempi kuin nyt. Nykyään on se nimittäin 234 jlk. pitkä ja 94 jlk. leveä, mutta muinoin noin 140 jlk. pitkä ja 50 jlk. leveä. Suunnitelmaltaan oli rakennus kolmilaivainen, keskilaiva toisia kaksi kertaa leveämpi, mutta tuskin mainittavasti korkeampi.⁴ Itäpääty oli kentiesi apsiidilla varustettu; länsipäädyssä nousi pääasiassa nykyaikaan säilynyt vankka torni. Tällöisenä ei rakennus kuitenkaan pysynyt vuosisataakaan, ja välitystyylillä muistuttaa tuskin mikään muu kuin kahdentoista nelikulmaisen koruttoman pilarin kannattamat matalat suippokaaret ja länsiporttaalin yläpuolella oleva akkunapari kapeine valoaukkoineen. V: n 1370 vaiheilla pidennettiin kirkko gootilaista tyyliä noudattamalla, sille kun rakennettiin viisikulmainen kuorinpääte, ja lisäämällä kolme paria pilaria aikaansaatiin ajanmukainen kaartokäytävä. Uudet pilarit tehtiin kahdeksankulmaisiksi, pyörösauva kussakin kulmassa ja pari rinnakkain pantua pyörösauvaa kapiteelina. Niitä yhdistävät arkaadit ovat paljon korkeammat ja keveämmät kuin vanhat. Jopa ruvettiin sen jälkeen lakkaamatta rakentamaan kappelejäkin, niin että ennen katolisen ajan loppua koko kirkon eteläpuoli, kuoriosia siihen luettuna, sekä läntinen osa pohjoispuolta oli kappeleilla ympäröity, ja rakennus saavuttanut nykyisen leveytensä. Tämä oli tehnyt kirkon niin pimeäksi, että v. 1466, piispa Konrad Bitz'in aikana, ryhdyttiin erinomaisen tärkeään uudistukseen. Keskilaivan seinät näet rakennettiin entistä korkeammaksi ja varustettiin

⁴ Vanhempien pilarien yläpuolelle jääneet entisten holviruoteiden olkakivet ja muurissa nähtävät jäljet niiden kohdalla sekä akkunain korkea asema osoittaa, että keskilaivan seinät ovat yhtä myöhäisiä kuin v. 1466 rakennettu uusi holvi.

akkunoilla. Tämä kohotti verrattomasti katedraalin juhlallista vaikutusta, sillä yläholvin tavatonta korkeutta ja sen alta tulevaa kirkasta valoa on siitä etupäässä kiittäminen. Vihdoin pidennettiin kirkko vielä 1600-luvun alkupuolella uudella kahdeksankulmaisella kuorilla, jonka kautta se sai nykyisen pituutensa. Täten on Turun tuomiokirkko monen eri vuosisadan yhteisen työn muodostama, eikä siis yksinomaisesti minkään tyylin puhdas tuote, mutta semmoisenaankin on tämä muistorikas rakennus, huolimatta yksityisosien koruttomuudesta, suurisuuntaisin ja jaloin taiteen luoma meidän maassa. Sodat ja tulipalot ovat hävittäneet kirkon muinaiset maalauksilla koristetut akkunat ynnä koko keskiaikaisen sisustuksen, mutta uudempinakin aikoina on niinkuin alempana saamme nähdä taideteoksilla ja muistomerkeillä sen ylevyyttä lisätty.

Turun tuomiokirkon rinnalla ovat *Nousiaisten* ja *Räntämäen* kirkot muistettavat, ne kun sitä ennen olivat piispankirkkoja. Edellisessä on keskilaiva itäänpäin jatkettu noin leveytensä verran ja päättyy kulmikkaasti niinkuin länsipäätykin; kumpainenkin on taitettu kolmeksi sivuksi kahdeksankulmiota. Ainakin osaksi lienee tämä suunnitelma alkuperäisenä pidettävä, vaikka kansantarina väittääkin kuorin myöhemmin rakennetuksi.⁵ Hiukan nuorempi on kai Räntämäen kirkko. Laivajaon toimittaa neljä paria pilareita, joista lähinnä kuoria seisovat ovat ympyräisiä, tiittävästi nykyään ainoat laatuaan vanhoissa kirkkoissamme. Holvit ovat gootilaisia ja siis rakennusta nuorempia; kaksi itäisintä keskilaivassa on muodoltaan kaksoistähtiholvia. Tällä tavoin on joskus muullakin rikkaamman holvimuodostuksen kautta koetettu komentaa kirkon itäosaa. Muuten huomautamme kuvassa näkyvästä pienestä, pohjoisen sivulaivan päähän liitetystä kellohuoneesta ja länsipäätyä koristavasta ympyräakkunasta.

Lyhykäisesti mainitaksemme muutamia muitakin yksityisiä kirkkoja, on syytä ensiksi puhua *Ahvenanmaan* kirkkoista, jotka muodostavat jonkunmoisen erityisen ryhmän. Vaikka ylimalkaan kooltaan pieniä, ovat ne säännöllisesti tornilla varustettuja. Vanhimpia on *Sundin* kirkko (74 jlk. pitkä, 40 jlk. lev.). Kolme pilaria jakaa sen kahteen yhtä suureen laivaan ja holvialat ovat neliönmuotoisia. Lännessä on pilarien suuntaan jätetty muuriosa, jonka molemmin puolin tornin alaosa avautuu kirkkoa kohti. Historiallisten todistusten mukaan on kuoriossa 1600-luvulla rakennettu, joten pilareita alkuaan on ollut kaksi. Tornin alaosassa ja kirkon seinässä nähdään vielä korkealla lattiasta pari ylen kapeaa myöhäis-romanilaista akkunaa (valoaukko 5 jlk. kork., 6 t. lev.), ja tornin yläseinässä on joka puolella pieniä aukkoja (tähystin- ja ampumareikiä). *Saltvikin* kirkko on niinkään ollut kaksilaivainen, mutta pilarien (2) sanotaan seisseen enemmän pohjoispuolella. Tornissa (129 jlk. korkea), jonka alaosa matalan suippokaaren alta yhdistyy kirkkoon, on samallaisia aukkoja kuin edellä mainitussa; kulmikas kuori on uudenaikainen (samoin kuin Lemlanninkin kirkossa). *Finströmin* kirkko (65 jlk. pitkä, 37 jlk. lev.) on kolmilaivainen, mutta sivulaivat ovat kapeudeltaan ja mataluudeltaan aivan yksinäisiä. Kuoria läheisin pari pilaria tahi muuripätkiä ovat toisiansa lähempänä kuin muut ja yhdistetyt vankalla kaarroksella, joka avaa pääsön kuoriin. Tornin suippokaariset akkunat ovat parittain asetettuja. *Hammarlandin* yksilaivaisessa kirkossa on kuori kapeampi ja matalampi kuin pitkähuone ja siitä vankan triumfikaaren kautta erotettu. Nämä rakennukset ovat nähtävästi 1200-luvulta tahi seuraavan alkupuolelta. *Jomalan* kirkon vanha osa on yksilaivainen; mahtava, leveä kaari kaareilee kirkon ja tornin alaosan välillä. Harvinaisuutena on mainittava suippokaarinen kalkkikiviporttaali, joka profiloituna pyörösauva- ja suorakulma-asteilla seisoo granitijalustalla.

Jos jälleen palaamme mannermaalle, niin tapaamme Turun lähellä ja etäämmälläkin aina Hämeessä saakka useita kirkkoja, jotka epäilemättä ovat välitystyylin ajalta. Kiitä on esim. *Nummen* (p. Kaarinan) kirkko (73 jlk. p., 37 jlk. lev.), jonka kahdeksankulmaiset pilarit ja holvit kumminkin ovat gootilaisia. Pitkinpäin käyvät kaaret pilarien välissä ovat kummallakin puolen profiloit

⁵ Seiniä nähdään pyörösauvoista muodostettuja pilastereita, jotka nykyään ovat virattomia, sillä holviruoteet yhtyvät seinään niiden yläpuolella olkakivien välittämällä. Pilasterit ovat muodostukseltaan gootilaisia, ja on siis tällä kirkolla, joka todennäköisesti on jo 1100-luvulla perustettu, niitä ennen ollut kolmas, arvattavasti puinen katto.

kolmella voimakkaalla suorakulma-asteella. Luettelematta muita mainitsemme lisäksi vaan kaksi merkillisimpää Hämeen kirkkoa. Toinen on *Rengon* kivikirkko (noin 80 jlk. p., 33 jlk. lev.) joka kentiesi on vanhin koko Hämeessä. Sen molemmat päätyseinät ovat taitetut kolmeksi sivuksi kahdeksankulmiota, joten kirkko peruspiirrokseltaan on kahdeksankulmainen. Tämä suunnitelma muistuttaa Nousiaisten kirkkoa, ja koska rakennuksessa tavattavat pyörökaaretkin viittaavat hyvin varhaiseen syntyyn, niin voinee olettaa sen rakennetuksi tuon vanhimman piispankirkkomme mukaan. Rengon p. Jaakon kirkko, johon keskiaikana tehtiin pyhiinvaelluksia, on vuosisadan tahi pari ollut käyttämättä, mutta aivan nykyään on pitäjä päättänyt ryhtyä sen uudistuttamiseen. Toinen huomattava rakennus on *Hattulan* vanha kirkko (81 jlk. p., 44 jlk. lev.), joka sanotaan rakennetuksi kohta Hameenlinnan jälkeen linnan rakennuksessa säästetyistä tileistä, siis 1200-luvun loppupuolella. Monet rakennuksen yksityiskohdat todistavatkin tätä muistoperäistä tietoa. Niin muun muassa jykevät holvit, jotka epäilemättä ovat samanaikuisia kuin itse kirkko, niin tuo tylsäsuipponen kaarros, joka ulkopuolella kaareilee suorakulmaisen kuoriakkunan ylitse ja on suojannut alempana mainittavaa ikivanhaa, maalattua ristiinnaulitun kuvaa. Länsipäädyn koristukseksi on käytetty kaksi naamaria poltetusta tilestä, jommoisia on parissa muussakin kirkossa nähtävänä.

Puhtaammin gootilaiset rakennukset osottavat suuruutensa ja usein myös somempain erityiskohtainsa kautta, että kirkollinen valta oli maassa vahvistunut ja vaurastunut. Isoimpia ovat *Mynämäen* (178 jlk. p., 70 jlk. lev.), *Halikon*, nykyään ristinmuotoiseksi muutettu (132 jlk. p., 39 jlk. lev.), *Naantalın*, (127 jlk. p., 76 jlk. lev.), *Lohjan* (122 jlk. p., 61,5 jlk. lev.), *Hauhon* (115,5 jlk. p., 44 jlk. lev.), *Pernajan* (114 jlk. p., 56 jlk. lev.), *Kemiön* (110 jlk. p., 56 jlk. lev.), *Sauvon* (109 jlk. p., 61 jlk. lev.), *Laitilan* (108 jlk. p., 56 jlk. lev.) ja *Paraisten* (107 jlk. p., 49 jlk. lev.) kirkot. Mynämäellä voi vielä nähdä että kuoriseinässä on ollut kolme rinnakkaisakkunaa, jotka laaja valekaari ulkopuolella on yhdistänyt, sekä että etelä- ja länsiseinän kapeat akkunat ovat olleet parittain asetettuja – nyt on kukin pari tehty yhdeksi. Kemiön⁶ ja Sauvon kirkoissa ovat pilarit kahdeksankulmaisia, ja jälkimäisessä tavataan tavallista rikkaammin muodostettu kuoriakkuna. Mitä erityiskohtien somuuteen tulee on Paraisten kirkko siinä suhteessa huomattavin. Siinäkin ovat pyörösauvantapaisella kapiteelilla varustetut pilarit kahdeksankulmaisia, ja samaa muotoa tavoittavat pilasteritkin. Pitkinpäin käyvät kaaret ovat profiloidut suorakulma-asteilla ja pyörösauvalla; holviruoteiden läpileikkaus taas näyttää suippokärkisen lehden kuvion, ja niiden yhtymistä seinään välittävät pyörösauvanmuotoiset, sirot olkakivet. Keski-laiva on 38 jlk., kumpikin sivulaiva 25 jlk. korkea. Naantalın, tuon suurimman luostarikirkkomme erityisistä on kaunis vuojakiviporttaali ihan yksinäinen laatuaan.

Mutta pienemmätkin gootilaiset kirkot ovat ainakin osaksi luonteeltaan keveämpiä ja miellyttävämpiä. Niin esim. *Korpoon* yksilaivainen kirkko (85 jlk. p., 38 jlk. lev.), jolla on vankka, yli katon harjan kohoava tornirakennus länsipäädyssä, ja jossa vahvat pilasterit kannattavat kolme somaa tähtihoivia. Samoin myös *Rymättylän* kirkko (91,5 jlk. p., 37 jlk. lev.), jossa holviruoteet juoksevat pilastereita pitkin alas lattiaan saakka, ja jolla on pieni torni keskellä kattoa.

Niinkuin Naantalissa ovat muuallakin ainoastaan kirkot säilyneet vanhoista luostarirakennuksista. *Rauman* entisen luostarikirkon pitkälännällä sakaristolla, joka näyttää syntyneen kahden holvatun kammion yhdistämisestä ja sijaitsee eteläpuolella, on kuitenkin varmaan muinoin ollut toinen tarkoitus kuin nykyään. Itse kirkon suunnitelmaa on, niinkuin muuallakin fransiskaanimunkkien toimittamissa rakennuksissa nähdään, supistettu poisjättämällä eteläinen sivulaiva; suorakulmaisesti päättyvä kuori on pääläivan levyinen ja jatko siitä. Muita sen laatuksia kirkkoja ovat *Pohjan* ja jo ylempänä mainittu *Saltvikin*.

Paitse kirkkojamme on keskiajalta tuskin muita rakennuksia säilynyt kuin vanhat *linnat* Turussa, Viipurissa, Hämeessä ja Savossa. Niitä rakennettaessa ei kauneutta katsottu, vaan vahvuutta,

⁶ Kemiön kirkon rakensi, kertoo paikallistarina, kolme munkkia, jotka olivat Ruotsin Wreta luostarista kotoisin, ja on heidän muistonsa säilynyt muun muassa kirkon lähellä olevan Wredabyn nimessä.

sillä niiden yksinomaisena tarkoituksena oli varustus sotaa vastaan. Kun sen lisäksi tulee, että rakennusmestarit olivat ulkomaalaisia – ainakin tiedetään Eerik Akselinpoika Tott'in v. 1475 tuottaneen ulkomaalta rakentajia Savonlinnan perustamista varten – niin on sen vähemmin syytä lukea niitä taiteen historiamme alaan. Milloin taasen ylhäinen asukas lyhyeksi ajaksi asettui linnaan asumaan, niinkuin Kaarle Knuutinpoika Viipurin linnaan 1440-luvulla, niin tyydyttiin kai ylipäättään huoneiden varustamiseen komealla sisustuksella, joka pian jälleen hävisi.

2. Maalaus- ja kuvanveistotaide.

Samoin kuin rakennustaide palvelivat maalaus- ja kuvanveistotaiteetkin kirkkoa. Mikäli näiden taiteiden tuotteita on säilynyt, on niiden alkuperäisenä tarkoituksena yksinomaisesti ollut uskonnollisten tarpeiden tyydyttäminen ja kirkkojemme koristaminen. Toisiinsa verrattuna on kirkoissamme tavattava maalaustaide sisartaidettaan taidehistoriallisesti tärkeämpi, ja koska se samalla laatunsa puolesta on arkkitehtuuria lähempänä, on se ensiksi puheeksi otettava. Tämän maalauksen tehtävä oli nimittäin ei ainoastaan koristeellisesti kirjailla, vaan myöskin suuremmilla tai pienemmillä kuvaelmilla, joissa raamatun ja pyhimystarinain henkilöt ja tapaukset keskiaikaisella laajaperäisyydellä luotiin nähtäväksi, peittää kirkkojen seinät ja holvit. Vaikka mestarit eivät olleet eteviä saatikka nerokkaita taiteilijoita, vaan ainoastaan suunnilleen omasivat taiteensa muistoperäiset tiedot ja säännöt, tuotti kumminkin maalattavain pintain laajuus ja arkkitehtooninen jäsenitys tositaiteen kannalta ala-arvoisillekin luomille jonkun suuruuden sävyn, johon vastaavata turhaan etsimme myöhempien, enimmältään puukirkkoja koristavain maalaajain teoksista. Samoin kuin keskiaikainen rakennustaiteemme on kajahdusta Euroopan suuresta kirkollisesta arkkitehtuurista, on katolinen kirkkomaalauksemmekin pidettävä samallaisena kajahduksena siitä maalaustaiteesta, joka kukoisti kaukana etelässä. Suomen niinkuin yleensä Pohjoismaiden kirkkomaalauksia voisi verrata kansankirjoihin, jotka yksinkertaisesti suorasanaisessa muodossa rahvaalle kertovat samat aiheet, joita toisaalla innostuneet runoilijat ovat laulaneet ylhäisten iloksi. Kaikessa vaatimattomuudessaan sallivat ne tarkastajan luoda opettavaisen ja viehättävän silmäyksen keskiajan henkiseen käsitysmaailmaan, jopa luovat elävästi etehemme sen ihmiset omituisine pukuineen ja toimineen.

Hakkaamattomista kivilohkareista kun kirkot rakennettiin, tulivat seinät sangen epätasaisiksi. Sisäpuolella muuripinnat välttävästi tasoitettiin saviseolla ja kalkittiin. Tälle valkoiselle pohjalle toimitettiin maalaus *al secco* (s.o. 'kuivalle' kalkkikerrokselle eroitukseksi *al fresco* maalauksesta, joka tapahtui pinnan kosteana ollessa) vesi- tai liimavärillä. Tekotapa oli mitä yksinkertaisin. Ensin suoritettiin ääripiirustus, ja sitten sivellettiin kuvan ala väreillä. Varsinaista muotoilua ei yritettykään; vaatteiden laskokset kuvattiin tummemmilla viivoilla. Kutka olivat maalaajat ja mistä kotoisin? Valitettavasti ei niistä ole paljo enemmän tietoa kuin kirkkojamme rakentajistakaan. Ainoastaan Turun läänin Uudellakirkolla työskennelleen maalaajan nimi Petrus Henriksson on kalkkipitteen alta löydetty. Nimen muodosta päättäen voisi hän olla Suomestakin kotoisin, mutta luultavinta on kumminkin, että hän samoin kuin useimmat muutkin kirkkomaalaajamme oli Ruotsista tullut. Tätä olettamusta todistaa silmiinpistävä yhtäläisyys suomalaisten ja ruotsalaisten *al-secco* maalauksen välillä, joka on siksi suuri, että niitä täytyy pitää pääasiassa saman maalaajakoulun teoksina. Ja tiedetäänhän, että Ruotsissa alkuaan Saksasta ja Tanskasta päin tullut kirkkomaalaus keskiajan kuluessa nousi kukoistukseen, joka on jotenkin itsenäisenä pidettävä.

Kaikista muista tykkänään eroavan ryhmän muodostavat *Nousiaisten* kirkon yläseinillä ja pilareilla, usean kalkkikerroksen alta (v. 1880) löydetty maalaukset. Ne ovat niin töhrötekoisia ja outoja, että niiden vertaisia tuskin on olemassa. Tulipunaisella tahi paikoittain myöskin kahdenlaisella harmaalla värillä sivellyt kyhäykset ovat joko haaveellisia, linnunhaamua tavoittelevia koristeita taikka eläin- ja muita kuvia, niinkuin peuroja, ykssarvisia, kettuja, hevosia, koiria, susia, lintuja, yksi naispuolinen vedensikiö, vaakunakilpiä ja sädekehän ympäröimiä päitä taikka vihdoinkin muutamia ryhmäsommituksia. Noita päitä on tässä nähtävä Kristuksen pää, jonka, huolimatta hävinneistä kasvoista, tuntee ristikehästä ja kolmijakoisesta parrasta. Sommituksista, jotka ovat noin pari jalkaa

korkeat ja 3-4 jalkaa leveät, esittänee yksi ruotsalaisten uskonsaarnaajain tuloa Suomeen, ja kaksi toista taistelua kristinuskon ja pakanuuden välillä. Toisessa näistä jälkimäisistä näemme kahden ratsastajan keihäät ojennettuina ryntäävän toisiansa vastaan: toinen, jolla on koira muassa, on kai kristillinen ritari, toinen monijalkaisen hevosen seljässä, huippukypäri päässä ja susi apumiehenä, on nähtävästi pakanuuden edustaja. Toisessa⁷ jälleen tutaan iso peura (Kristuksen eduskuva), elämän puu, jonka ohella pari pahan suovaa kettua juoksentelee, teloittaja marttyyriä surmaamassa ja marttyyrein päitä ristimerkin vieressä. Nämä hämärät esitykset, joilla ei ole rahtuakaan taiteellista arvoa, ovat siitä merkittäviä, että ne muistuttavat Irlannissa, Skotlannissa ja osaksi Gottlannissakin nähtäviä kalliopiiirroksia. Niissä näyttää olevan jotain kristillisten ja pakanallisten aiheiden seoitusta, ja eritoten saapi toinen ratsastaja ajattelemaan Oden'ia ja hänen kahdeksanjalkaista hevostaan. Maalausten tyyllittömyys ei salli mitään varmaa sanoa niiden syntyajasta, mutta 1200-lukua myöhempiä on niitä vaikea pitää.

Että jo mainittuun aikaan Suomessa kirkkoja maalauksilla koristettiin, todistaa *Hattulan* vanha kirkko, jossa kahden myöhemmän maalauskerroksen alta (v. 1886) tavattiin jälkiä myöskin tulipunaisella värillä toimitetusta koristelusta. Koristeet ovat symmetrisiä, risteistä, ympyränosista ja kolmijakoisista lehdistä kokoonpantu. Tämän kirkon vanhimman koristelun määrääminen rakennuksen syntyajaksi on sen oikeutetumpi kuin itäpäädyn ulkopuolella on olemassa maalaus, joka tyylistä päättäen ei voi olla itse kirkkoa sanottavasti nuorempi. Siihen kolmioalaan, jonka suorakulmaisen akkunan ylitse nouseva tylsä suippokaari muodostaa, on näet maalattu ristiinnaulitun kuva, Neitsyt Maaria toisella ja Johannes toisella puolella. Ei ainoastaan Kristuksen kuvan erityiskohdat (esim. erikseen naulatut jalat) viittaa tuohon varhaiseen aikaan, vaan myöskin ryhmää ympäröivä varsin siro kasvikoynnös. Hieno tilankäytäntö sekä koko sommituksen yksinkertainen somuus ilmaisee varsinaisen taiteilijan kättä, mistä liekään tullut tänne Hämeen sydänmaihin.

Gootilaisen tyylin varhemmalta aikakaudelta, jolloin sen leimana on puhdas ihanteellisuus ja yksinkertaisen soma muodonsuoritus, on tähän saakka ainoastaan *Taivassalon* kirkossa tavattu näytteitä. Myöhemmän maalauskerroksen alta paljastettiin näet (v. 1890) viiden yksikseen seisovan pyhimyksen kuvat ja niiden alapuolella lausenauhoja kantavain lasten rintakuvia. Paitse näitä maalauksia voinee 1300-lukuun, vaikka ehkä myöhemmälle, määrätä *Hattulan* kirkon toisen koristelukerroksen. Sen tunnusmerkkienä ovat erinomaisen uhkeat, rikasmuotoiset kukkais- ja hedelmäarabeskit, jotka muinoin mahtoivat olla häikäisevän komeita, kun kaikki värit, vihriä, valkea, sini, puna ja harmaa, vielä olivat kirkkaita.

Huolimatta siitä, että maalausten löytäminen on suuressa määrässä sattumuksen asia, voimme melkein varmana pitää, ettei kirkkojen koristaminen maalauksilla vielä 1300-luvulla ollut yleisemmäksi tullut. Sitä vastoin näkyy 1400-luvulla ja etenkin sen loppupuoliskolla erinomainen halu siihen heränneen. Sen alkuna oli kai samansuuntainen mahtava virtaus Ruotsissa, mutta asian menestys Turun hiippakunnassa perustui luonnollisesti siihen, että Suomessa silloin oli sarja eteviä piispoja, jotka harrastivat ei ainoastaan kirkkonsa sisällistä vaurastumista, vaan myöskin sen mahtavuuden ilmaantumista ulkonaisessa loistossa. Olivathan ne kaikki ulkomailla opiskelleet, siellä kirkolliseen taiteeseen tutustuneet, ja arvattavasti oli heissä samalla myöskin herännyt toivo silläkin alalla jotakin kotimaassa toimia. Emme siis erehtyne, jos oletamme piispojen vaikutuksen piilevän sen harrastuksen takana, jolla maalausten ohella nähtävistä vaakunoista päättäen silloiset aateliset uhrasivat varoja kirkkojen koristeluun. Epäilemättä maalattiin kirkkoja jo piispa Maunu Olavinpoika Tavastinkin (1408-50) aikana, vaikkei säilyneitä maalauksia ole voitu varmuudella hänen pitkään hallitusaikaansa määrätä. Useimman kirkon maalauksellinen koristus lienee kuitenkin syntynyt hänen jälkeläistensä Olavi Maununpojan (1450-60). Konrad Bitz'in (1460-89) ja Maunu Stjernkorsin (1489-1500) päivinä. Nimen omaan näyttää keskimäinen näistä kolmesta olleen taiteen ystävä.⁸

⁷ E. Nervander. Kirk. tait. Suomessa, II, kuv. 7.

⁸ Jo Turun tuomiokirkon johdosta mainitun Konrad Bitz'in muistoksi oli v. 1823 revityn Siuntion sakariston päädyssä seuraava

Enimmät puheena olevista maalauksista ovat uskonpuhdistuksen jälkeen joutuneet kalkkipeitteen alle, ja vasta kahtena viimeisenä vuosikymmenenä tutkimus on niihin kääntänyt huomionsa. Sen johdosta on Uudenkirkon (1884), Lohjan (1886), Taivassalon (1890) ja Rauman (1890-91) kirkkojen maalaukset tulleet paljastetuiksi ja myös uudistetuiksi. Näiden ja lisäksi Hattulan enimmältään peittämättä säilyneet maalaukset ovat siis täydelleen tunnetut. Sitä paitse tunnetaan pienempi määrä maalauksia Sauvon, Paraisten ja Kumlingen kirkkoissa, joissa pari tahi kolme holvia on meidän aikaamme pelastanut koristuksensa. Tämä kaikki on kumminkin vaan vähäinen osa siitä, mitä tulevaisuudessa voidaan valloittaa tutkimukselle; sillä al-secco maalausten jälkiä on myöskin tavattu Maskun, Nummen, Korpoon, Laitilan, Pohjan, Rymättylän, Ekkeröön y.m. kirkkoissa.

Ylempänä on jo viitattu siihen, että näiden maalausten aiheet ovat yleiskatolisia, raamatusta ja pyhimys-tarinoista otettuja. Suomelle omituista on tuskin muuta mainittavaa kuin Henrik piispa ja hänen tarinansa. Tämä maan suojeluspyhimys nähdään usein kuvattuna Lalli kirves kädessä hänen jalkojensa alla; mutta erityiskohtauksia on vaan nimeksi tavattu. Lähinnä näitä aiheita ovat moniaat pohjoismaalaiset pyhimykset, pyhät kuninkaas Eerik ja Olavi, p. Birgitta y.m.; ne ovat täällä olleet hyvin tuttuja, jota vastoin niiden kunnioitus ei ole ollut yhtä yleinen eteläisemmissä maissa. Mitä kuvien järjestelemiseen tulee, niin huomaa kyllä maalaajan aikansa tapaan koettaneen asemankin kautta ilmaista esitettävän aiheen merkitystä, mutta toiselta puolen näkee myöskin, ettei tässä kohden gootilaisuuden viime aikoina kovin tarkkoja oltu. Tämä ynnä muita erityisseikkoja tulee näkyviin, kun nyt luomme katsauksen eri kirkkojen maalauksiin.

Paraisten kirkon kuoriholvissa nähtiin vielä 1870-luvun alulla esitettynä: Kristus verisenä ("Ecce homo"), kirkkoisät: Augustinus, Ambrosius, Hieronymus ja Gregorius, sekä evankelistain symbolit eli eduskuvat. Keskilaivan kolmannessa holvissa taasen oli useita vaakunoita sekä ruotsin- ja latinankielisiä kirjoituksia. Vaakunoiden joukossa oli myöskin piispa Konrad Bitz'in, joten maalausten syntyä on selvillä. Lähinnä näitä ovat *Sauvon* kirkon maalaukset. Siellä on kuoriholvissa evankelistain eduskuvat ynnä neljä kärsimysaseita kantavaa enkeliä; sitä lähimmäisessä holvissa kirkkoisät. Molempain näiden kirkkojen maalaukset ovat piirustuksen puolesta muita hienommat, värit syvemvät ja henkilökuvat tavallista pienemmät. Kasvi- ja kukkasköynnökset ovat somatekoisia erittäinkin *Sauvossa*.⁹

Taivassalon kirkko on maalattu samaan aikaan, sillä sielläkin on juuri mainitun piispan vaakuna löydetty. Kuoriholvissa nähdään niinkään Kristus taikka oikeimmin vaan hänen päänsä jumalallisen sädekehän ympäröimänä ja kirkkoisät sekä lisäksi apostolit p. Pietari ja p. Paavali; evankelistain eduskuvat ovat täällä saaneet sijansa toisessa holvissa. Seuraavissa keskilaivan holveissa on yksityisiä mies- ja naispuolisia pyhimyksiä, muiden muassa p. Henrik, p. Margareeta ja pääenkeli Mikael erään vainajan tekoja punnitsemassa. Paitse nykyaikaan saakka häviöstä pelastuneita on kirkon seinillä kalkituksen alta paljastettu joukko maalauksia, joista mainittakoon Neitsyt Maaria ja p. Birgitta molemmin puolin kuoriakkunaa, p. Eerik ja p. Olavi, muuan miespuolinen henkilö, jonka miekassa on skandinavilaisia runokirjaimia, ryhmäesityksiä erinäisten pyhimysten (esim. p. Barbaran) tarinoista ja Kristuksen historiasta sekä viimeinen tuomio keskellä eteläistä seinää. Asehuoneen tynnyriholviin on maalattu esityksiä, joissa kerrotaan, miten piru tunkeupi sekaantumaa ihmisten jokapäiväisiin toimiin. Kirkon sisällä olevain seinämaalausten ohelta on tavattu useita vaakunoita ja niiden vieressä pienempiä henkilökuvia, joita syystä voi olettaa hurskasten tilaajan muotokuviksi. Taivassalon kirkon maalaukset ovat ylimalkaan parempia kuin alempana mainittavat. Niiden mestari on näet ollut siksi taiteilija, että hän on osannut varsin tuntuvaaksi luoda kuviinsa

kirjoitus:Thä Biscop Conrad Bidze then Finska kyrkan styrde Och kyrkor öfveralt i Finland bygga lät, Thä blef jag byggder och jag Petri namnet ärfde. 1460.R. Hausen. Ant. gj. u. e. antiqv. forskningsresa 1870. s. 8.

⁹ Hra Emil Nervander, joka vanhojen kirkkomaalaustemme tutkijana ja uudistustoimen johtajana on suorittanut ansiokkaan työn Suomen sivistyshistorialle, huomauttaa main. kirjassaan s. 42, että jotenkin "omituiset kasvojentyypit Paraisissa tuntuvasti muistuttavat Bellingen kirkon holvimaalauksia Odense'in ammissa Tanskanmaalla."

sen hiljaisen, maallisesta eroitetun tyyneyden ja naivisen hurskauden, joka on keskiaikaisen kirkkomaalauksen periominaisuuksia.

Lähinnä näitä taasen ovat *Uudenkirkon* (Turun l.) maalaukset, jotka erään kuoriseinäessä löydetyn kirjoituksen mukaan jo mainittu Petrus Henriksson on maalannut v. 1470. Paitse kirkkoisia ja evankelistat eduskuvia on kuoriholviin maalattu karitsa valtaistuimella; muissa holveissa ei ole kuvia. Seinillä nähtävään marttiirain (esim. p. Erasmuksen ja p. Laurentiuksen) kuolemankohtauksia kuvaavat ja raamatunaiheisten sommitusten ohella on erittäin mainitseminen maalaus, joka esittää ruotsalaisten uskonsaarnaajain tuloa Suomeen. Vastassaan rannalla on heillä pitkällä kärsällä ja hännällä varustettu, pakanakansaa edustava hirviö. Akkunakomerojen seinämällä ja pilareilla on paljon yksityisiä, osaksi kauniita apostolein ja muiden pyhain henkilöiden kuvia, joiden jalkojen juuressa nähdään polvillaan rukoilevien lahjoittajain kuvia, sukukilvet nimen osottajina. Koristelu on tavallista rikkaampi ja somempi, ja kasviköynnökset lehtineen kukkineen osottavat suurta luonnonmukaisuutta. Sakariston holvissa lentelee oksasta toiselle tahi istuu usein parittain asetettuja lintuja kukka tai lehti nokassa. Asehuoneessa tavattiin samallaisia kuvaelmia kuin Taivassalossakin.

Edelleen ovat maalaukset *Rauman* kirkon kuorissa samanaikaisina pidettävät. Niiden mestaria on erittäin kiittäminen siitä, että hän on osannut suurisuuntaiseksi kokonaisuudeksi sommitella kuorin koristelun. Seinillä on kuvattuna: idässä Maarian ilmestys ja Jesuksen syntymä, etelässä Jesuksen sukupuu, joka uhkeamuotoisissa köynnöksissä nousee sängyssä uinailevan Abrahamin rinnasta, kannattaen oksillaan Maarian esi-isät ja ylinnä hänen itsensä lapsi sylissä, ja pohjoisessa apostolit pyhän neitsyen tyhjän ruumiinarkun ympärillä. Näiden esitysten yläpuolella leviävä holviala on koristenauhoilla jaettu kahteen konsentriseen piiriin. Ulomman piirin kuvat täydentävät alapuolella olevat, siten että sukupuun kohdalle on maalattu ristiinnaulittu, ympärillä enkeleitä, jotka kokoavat hänen verensä kalkkeihin, Maarian tyhjän haudan kohdalle pyhän neitsyen vastaanotto taivaassa, itäpuolella "ecce homo" kahden paavillisen pyhimyksen keskellä sekä länsipuolella pyhän neitsyen taivaallinen kruunaus. Sisemmässä piirissä nähdään evankelistain eduskuvat ja neljä liitelevää enkeliä. Akkunan yläpuolella huomataan lopuksi kirkkoisät ja muun muassa Svärd suvun vaakuna, joka mahdollisesti merkitsee, että Pietari Svärd, alisen Satakunnan laamanni (1463-66), on kustantanut nämä maalaukset. Paitse kuorissa on tässä kirkossa ainoastaan parissa paikassa tavattu maalauksen jälkiä.

Edellisiä verrattomasti rikkaammin koristetut ovat *Lohjan* ja *Hattulan* kirkot, joiden maalausten välillä on melkoista yhteyttä niin tyyliin kuin aiheisiin nähden. Molemmissa on muun muassa kuvattu noita keskiajan taiteessa vanhastaan tavallisia, uuteen liittoon viittaavia vanhan testamentin kohtauksia. Järjestyskin on suuressa määrässä yhdenpitävä, vaikka kirkot rakennukseltaan ja kooltaan ovat hyvin erillaisia. Siten on kummassakin keskilaivan itäisimmässä holvissa, s.o. alttarin yläpuolella, esitettynä pyhä kolminaisuus (ristiinnaulittu Poika lepää Isän helmaa vastaan ja Pyhä Henki kyyhkysen muodossa hänen rintansa päällä), vaskikäärme, Moses iskee vettä kalliosta ja mannasade, jota paitse Lohjalla vielä evankelistain eduskuvat; toisessa holvissa: Neitsyt Maaria valtaistuimella Pojan ja Pyhän Hengen kera sekä kolme kohtausta pyhän ristin tarinasta; Hattulan kolmannessa holvissa: kolme kohtausta Danielin historiasta, Lohjan kolmannessa ja neljännessä holvissa: neljä kohtausta saman profeetan elämästä; ja läntisimmässä holvissa: Maaria Magdaleena voitelee Jesuksen jalkoja. Samaa yhdenpitävyyttä jatkuu sivuholveissakin, joissa osaksi ihan vastaavassa paikassa nähdään esityksiä Neitsyt Maarian ja Kristuksen elämästä, p. Kristoforoksen tarinasta y.m. Vihdoin on huomattavaa yhtäläisyyttä seinämaalaustenkin välillä. Itäseinässä kuoriakkunan ohella on molemmissa kirkoissa nähtävänä p. Henrik, eteläisen sivulaivan kohdalla: paratiisi, Evan luominen j.n.e. ja pohjoisen sivulaivan: viimeinen tuomio. Luettelemista ei käy sen edemmäs jatkaminen, sillä kuvaesityksiä on Lohjalla noin 150 ja Hattulassa lähes 200. Mainittakoon vaan lopuksi, että tuo keskiajan taiteelle omituinen Jesuksen sukuluettelon esitys, joka Raumalla nähtiin kuorissa, on Lohjalla saanut sijansa kirkon eteläseinällä, jota vastoin se Hattulassa

melkein täyttää kokonaisen seinän sakaristossa. Sitä paitse on kummassakin sakaristossa muun muassa kuvattu Neitsyt Maarian kuolema ja hautaansaatto.

Jo maalausten suuri luku tekee ymmärrettäväksi mitä niiden vaihteleva taiteellisuuskin osottaa, että näet kummassakin kirkossa useita maalajia on samaan aikaan työskennelty. Missä määrin ne ovat olleet samoja, on kumminkin epävarmaa. Muutamat toisia suurisuuntaisemmat ja jalommin suoritettut ryhmäsommitukset ja yksityiskuvat todistavat ainakin johtajan olleen jotenkin etevän taiteilijan alallaan. Jopa semmoisen, joka osasi vanhoja tehtäviä suorittaessaan käyttää uusia tahi ainakin harvinaisia, tehokkaita piirteitä, niinkuin esim. viimeisen tuomion kuvassa Lohjalla, jossa Neitsyt Maria rukoillessaan ankaraa tuomaria syntisten edestä paljastaa rintansa muistuttaakseen poikaansa, että hänkin niinkuin kurjat ihmislapset on äidin helmassa levännyt ja nauttinut niille kaikille ensi ijässä yhteistä elonnestettä. Näiden maalausten ohella ei ole mitään kirjoitusta, joka ilmoittaisi niiden syntyäikää. Arvattavasti ja muun muassa senkin johdosta, että Hattulassa näkyvä olevan kuvattuna v. 1479 pyhimykseksi julistettu Ruotsin Katarina, ovat ne määrättävät aivan 1400-luvun loppuun, jollei seuraavan alkuun.

Ilman silmäänpistävää yhtäläisyyttä edellisten kanssa ovat vihdoin *Kumlinge'n* kirkon maalaukset. Ykslaivaisen rakennuksen kolmesta holvista on kahdessa itäisimmässä kuvattu paitse enkeleitä ainoastaan naispuolisia pyhimyksiä, kuoriholvissa: p. p. Helena, Barbara, Katarina ja Dorotea, ja toisessa: Neitsyt Maria, Maria Magdaleena, p. Ursula ja p. Agata. Vasta läntisimmässä on kärsivän Kristuksen kuva, apostolit p. Matthias ja p. Bartolomeus sekä pääenkeli Mikael tekoja punnitsemassa. Arvoltaan ovat kuvat keskinkertaisia.

Verratessa pohjoismaista kirkkomaalausta, josta Suomenkin kirkkojen maalauksellinen koristus on eroittamaton haaraus, eteläisempien maiden monumenttaaliseen maalaukseen, huomaa sen tärkeimpiä ominaisuuksia olevan toiselta puolen tavattoman puheliaisuuden toiselta puolen koristelun runsauden. Kuvaesitysten lukuun nähden lienee esim. vaikea mainita pienen Hattulan kirkon vertaista. Koristelu jälleen on sekin harvinaisen viljava. Holvien päätykivet ovat maalatut kukankuvuiksi, holviruoteet ovat mitä vaihtelevimmin mosaiikin tapaisesti koristetut erivärisillä poikkiraidoilla ja niistä leviää holvipinnoille kirjavia lehtikoristeita, kaapujen kulmista nousee köynnöksiä, jotka usein päättyvät somamuotoiseen kukkaan. Nekin pinta-alat, joissa nähdään joko yksityisiä pyhimyksiä tai ryhmäesityksiä, ovat kankaantapaisesti koristeilla kirjatut, ja tämä koristelu peittää sitten yhtä rikasmuotoisena ja vaihtelevana holvikaaret, pilarit ja seinät. Semmoisetkin maalajat, joiden taiteilija-arvo muutoin on epäiltävä, osottavat tässä kohden merkillistä keksimiskykyä, luoden yhä uusia muotoja ja värivastakohtia. Tämäkin on yksi niitä keskiaikaisten maalausten ansiopuolia, jotka tekevät ne vanhojen kirkkojen ohella taiteellisesti ja sivistyshistoriallisesti tärkeimmiksi muinaismuistoiksi, mitä etenkin siinä kohden köyhässä maassamme on olemassa.

Myös *lasimaalauksilla* ovat kirkot olleet koristetut ehkä suuremmissa määrässä kuin nyt voidaan aavistaakaan. Se ajatus herää, kun näkee semmoisten jäännöksiä pienissä maalaiskirkoissa, jotka eivät mitenkään ole muita komeampia. Niin esim. on *Nauvon, Raision ja Vehmaan* kirkkojen kuoriakkunassa vielä muutamia eheitä kuvia tahi koristeita nähtävänä. Erittäin hienot ja kauniit ovat p. Eerikin ja p. Olavin kuvat Nauvossa; keskinkertaisempaa tekoa, mutta suurin, säilynyt lasimaalaus on p. Martti Tours'ilaisen kuva Raisiossa. Siinä nähdään hevosen seljässä istuva pyhimys leikkaavan viitastaan kappaleen vaatetta viheliäiselle kerjäläiselle. Kauniimmat lasimaalaukset olivat kai ne, joiden kehutaan koristaneen Turun tuomiokirkon kuoria, mutta ne ovat aikoja sitten hävinneet. *Taulumaalauksia* ei muita tunneta kuin kohta mainittavain alttarikaappien ovia.

Varsinaista *kuvanveistotaidetta* voi tuskin sanoa keskiaikana Suomessa olleenkaan. Ainakin ovat kivistä veistetyt kuvat, jommoisia ainoastaan historiallisten tietojen mukaan ja muutamista pirstaleista päättäen on joitakuita ollut olemassa, nykyään tykkänään hävinneet. Sen sijaan on runsaasti säilynyt puusta tehtyjä, maalattuja eli n.s. polykroomisia kuvateoksia. Se on siis *puuleikkaus*, tuo varsinkin Saksassa, Alankomaissa ja pohjoismaissa rakastettu, perin keskiaikainen veistotaiteen

laji, joka Suomessa yksinään edustaa tätä taidetta. Korkeampaa taiteellista merkitystä ei tälle kuvanveistonhaaralle ole voitu myöntää syystä, että kuvien tuotanto ylimalkaan oli käsiteollisuuden tapaista; mutta koska näissäkin teoksissa, jotka huokeasta hinnasta saatavina levisivät pienimpiinkin maaseutukirkkoihin, raamatun ja pyhimystarinain henkilöt ja tapaukset esitettiin koko katolisessa kristikunnassa yleisellä muistoperäisellä, tyypillisellä tavalla sekä sen ohella taiteen yleinen kehitys niissä kuvastuu, niin on tunnustaminen niilläkin olevan pysyvä arvonsa.

Enin osa Suomessa tavattuja polykroomisia kuvateoksia on ulkomaalta, etupäässä Pohjois-Saksasta tuotu. Sen todistaa kuvien taideluonne, jota paitse tiedetään pohjoissaksalaisissa kaupungeissa ja eritoten Lyypekissä¹⁰ vilkkaan tuotteliaisuuden vallinneen tällä alalla. Samaan suuntaan viittaa pari historiallistakin tietoa. v. 1454 määräsi lyypekkiläinen Henrik Hovemann testamentissaan yhden *Johannes von Hagenin* tekemän alttarikaapin lahjaksi Naantalın luostarille ja toisen, jonka perillisten tuli tilata, Turun tuomiokirkolle. V. 1511 oli jälleen Naantaalin luostariin alttarikaappi tilattu *Michel* mestarilta Danzigista, mutta kun hän tuntemattomasta syystä oli myynyt tilatun teoksen muualle, tarjoutui eräs toinen mestari nimeltä *Olof Biscop* tekemään saman taulun halvemmasta hinnasta. Alankomailta on niinkään pari siipialttaria kotoisin. Edelleen on joku osa kuvateoksia Ruotsistakin tuotu. Sen todistaa muun muassa tieto, että ne rahat, jotka Äyräpään kirkkoherra Henrik Makerland oli pitäjään kirkolle lahjoittanut p. Johanneksen veistokuvan ostamiseksi, lähetettiin erälle porvarille Tukholmaan. Kumminkin on mainitseminen, ettei puuleikkaus tietävästi ollut itsenäisesti varttunut Ruotsissakaan, vaan tuotettiin sinnekin kuvia Saksasta. Vihdoin on jommoinenkin osa puukuvia kotimaassa tehtyjä. Tähän ryhmään luumme ensiksikin ne kuvat, joihin on käytetty kotimaista puuainetta, ja joiden törkeätekoisuus ilmaisee kätevän, mutta tämmöiseen tehtävään harjaantumattoman maanmiehen käsialaa. Toiseksi voidaan olettaa, että täällä työskenteli ulkomaaltakin tulleita mestareita, joiden teoksia tietysti ei voi erottaa sisääntuoduista. Semmoinen nimestä päättäen ehkä Saksasta tullut oli kai piispa Hemmingin aikana mainittu *Conrad pictor* Turussa. Hän oli näet luultavasti myöskin puunleikkaaja, sillä useimmin sama mies sekä leikkasi että maalasi kuvia, ja mainesana "pictor" (maalaja) käytettiin monesti yksistään semmoisesta taiteenharjoittajasta. Vähemmän syytä lienee arvata häntä al-secco maalajaksi, koska 1300-luvulla kirkkojen maalaus oli verraten harvinainen.

Niinkuin jo mainittiin ovat puuleikkauksissakin käsitellyt aiheet nuo koko kristikunnan kuvaamataiteille yhteiset. Samoin kuin ennen puheena olleissa maalauksissa ilmaantuu näissäkin ainoana Suomelle omituisena aiheena maan suojeluspyhä, Henrik piispa. Pyhimys esitettiin säännöllisesti puuhunkin leikatessa seisovana täydessä piispan asussa ja Lalli jalkojensa alla. Koska nämä pystykuvat, joita löytyy sekä yksityisinä että muitten kanssa alttarikaappeihin asetettuina, eivät tekotapansa puolesta ylimalkaan eroa toisista, niin on luultavaa, että niitäkin erityisestä tilauksesta tehtiin Saksassa. Mitään siipialttaria, jossa hänen tarinansa erityiskohtauksia olisi esitettynä, ei tietävästi ole olemassa. Paitse Henrik piispaa löytyy suuri paljous erinäisiä pyhiä henkilöitä kuvattuna, mutta helposti näkee kumminkin, että suomalaiset erittäin rakastivat muutamia yksityisiä, joidenka kuvat sen tähden ovat varsin tavalliset. Puhumatta joka kirkossa tavattavista ristiinnaulitun ja Neitsyt Maarian kuvista olivat muita yleisempiä: p. Anna, esitettynä pyhä Neitsyt Jesuslapsen kanssa sylissä, pohjoismaiset kuninkaalliset pyhimykset p. Eerik ja p. Olavi sekä edelleen naispuoliset pyhät Katarina, Barbara ja Birgitta ja miehenpuoliset Sebastian, Tapani ja Yrjänä. Mitä taasen siipialttareissa nähtäviin ryhmäesityksiin tulee, niin ei niiden valinnassa huomaa suurempaa omituisuutta. Kuitenkin näyttävät Suomessa Neitsyt Maariaa ja Jesuksen lapsuutta tarkoittavat kuvaemat olleen paljon tavallisempia kuin kärsimyshistorian kohtaukset. Tämäkin seikka todistaa Suomen kirkkojen kuvateosten enimmäten tulleen Saksasta, sillä juuri sama suunta aihevalintaan nähden vallitsi esim. Lyypekin koulun alalla.

¹⁰ Kts. Goldschmidt, Adolph. Lübecker Malerei und Plastik bis 1530. Lübeck 1839. Sisältää 43 isoa valopainos-kuvalehteä.

Yksityisistä teoksista puhuaksemme ansaitsee mainita, että meillä on säilynyt kolme puukuvateosta, jotka ovat myöhäisromanilaisia tahi välitystyylin ajoilta, nimittäin pienehläntä istuvan Neitsyt Maarian kuva *Korpoon* kirkossa (nyt Hist. museossa) ja kaksi alttarikaappia, toinen *Kumlingen* ja toinen *Urjalan* kirkossa. Pyhän Neitsyen valtaistuin on romanilaista muotoa ja sen sivulle on maalattu välitystyylin mukainen rakennusaiheinen koristus. Kädet ja lapsi ovat hävinneet, ja muutoinkin on kuva pahoin pidetty, mutta jäykkä asento, ruumiin laiha, litteä muotoilu ja jäseniin kiintyneen puvun maneerinomainen poimuttelu antavat hyvän näytteen veistotaiteen tyylistä 1200-luvulla ennenkuin gootilaisuus oli siihen koskenut. Kumlingen alttarikaapista ovat vaan ovet säilyneet, kummallakin 6 kuvansijaa kahdessa kerroksessa. Vaikka kuvat apilankaarisen kehyksensä kautta ovatkin toisistaan erotettuja, yhtyvät ne kuitenkin merkitykseltään ryhmiksi ja muodostavat seuraavat Jesuksen syntymisen ja lapsuuden historian kohtaukset: Maarian ilmestyksen, Maarian käynnin Elisabetin luona, enkelin ilmoituksen paimenille, tietäjien kumarruksen ja lapsen tuomisen templiin. Hävinneessä kaapissa oli luultavasti Madonnan istuva kuva taikka p. Anna, niinkuin Urjalassa. Tämä jälkimäinen teos, p. Annan kaappi, on näet ovikuvien puolesta samanaiheinen kuin edellinen, vaikka muutamia yksityiskuvia on kadonnut. Kehykset ovat niin ikään 1200-luvulta. Näiden siipialttarein veistokuvat ovat samantyyllisiä kuin Korpoon Madonna. Arvattavasti ovat nämä teokset Saksasta tuotuja, vaikka siellä kotimaassa ei enään näy tavatun ainoatakaan näin vanhaa näytettä siipialttarein alkuajalta.¹¹

Seuraavalta vuosisadalta, varsinaiselta gootilaiselta ajalta, on jo enemmän teoksia, ja niissä näkee veistotaiteen, vapautuneena entisestä jäykkyydestään, kehittyvän melkoiseen muodonsomuuteen, mutta samalla myöskin hentotuntoisuuteen, joka näissä toisen tahi kolmannen luokan taideluomissa ilmaantuu hyvinkin sovinnaisena (esim. *Lemlannin*

---

¹¹ Samoilta ajoilta eli tarkemmin 1200-luvun alkupuolelta on myös *Porvoon* tuomiokirkon suuri kullattu hopeakalkki, yksi merkillisimpiä keskiaikaisia taideteoksia Suomessa, vaikka arvattavasti 1600-luvulla tänne tuotu. Kahdeksalla relievikuvaelmalla ja kasviaiheisella koristuksella ja emaljilla ylen rikkaasti peitetty teos on etevimpiä laatuaan ja vallan harvinainen. Kalkin tekijä, *Sifridus* nimeltä, muutoin tuntematon Saksan taiteen historiassa, oli varmaan ala-reiniläiseen kouluun kuuluva mestari ja ehkä Trier'in kaupungista kotoisin, jossa on syntynyt pari muutakin tekovaltaan yhdenlaista teosta. Kts. minun julkaisemaani kuvallista kirjoitusta, Suomalaisia kalkkeja I-II S. Muinaismuistoyhdistyksen Aikakausk. VII ja VIII: sekä Aikakauskirjan "Zeitschrift f. bild. Kunst" liitteenä ilmaant. Kunstgewerbeblatt, 1885, s. 97 ss.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.